

Под притисок на така изразеното европско јавно мислење, но и да би се запазило статуското во Турција, Австрија и Русија, во согласност со другите велики сили, во австриското градче Мирцштег, изработиле проект за реформи во Македонија, кои беа спроведени веднаш по завршувањето на Илинденското востание. Овие реформи, познати како мирцштегски, се изразуваа во именување на главен инспектор Турчин — Хилми-паша — за губернатор на Македонија, со двајца цивилни агенти, еден од Русија — Демерик и еден од Австрија — Милер. Италјанскиот генерал Диџорџис бил именуван за заповедник на жандармеријата, а како помошници му биле доделени европски офицери, контролори, инспектори и организатори на жандармеријата. Овие офицери биле распоредени во сите три вилаета: Скопскиот санџак е доверен на австриски офицери, Битолскиот — на италиански, Солунскиот — на руски, Серскиот — на француски, Драмскиот — на англиски, а на германски офицери им е доверена жандармериската школа во Солун.

Вистинската цел на овие изразито полијативни реформи била да се залаже светското општествено мислење и да се парализира револуционерното движење во Македонија.

* * *

Илинденското востание — овој најкрупен настан во летописот на борбите на македонскиот народ за урнување на султанскиот апсолутизам и беговскиот феудализам и за создавање на своја слободна, демократски уредена национална држава — претставуваше за македонскиот народ големо искуство и голема поука. Сето она што се збидна, пред и во востанието и неизбежноста на поразот, му помогна на македонскиот народ да го сфати својот единствен револуционерен самостоен пат — со свои сили да го освојува своето ослободување, да сфати дека сојузници и помагачи во неговата борба можат да бидат само оние народи и оние општествени сили што ја прифаќаат таа негова борба за ослободување на една посебна националност, како борба за негов слободен и независен живот.

Токму тоа искуство и токму таа поука беа еден од најважните фактори кои, во годините на општојугословенската народна револуција, придонесоа Македонците да ги согледаат своите вистински сојузници, — југословенските народи, а во Комунистичката партија на Југославија — својот вистински предводник кон патот за реализирање и надраснување на она што го постигна Крушовската Народна Република во време на Илинденското востание,

Христио Андонов-Полјански

ОДГЛАСОТ НА ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ ВО АМЕРИКА И ЕВРОПА

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ најде на мошне впечатлив одглас сред меѓународната јавност. Ослободителната борба на Македонците беше дочекана со изразити симпатии и солидарност. Епичната борба на Македонците во 1903 година, чиј врвен израз беше Илинденското востание, беше прогласена за „македонска година“. Тоа беше настан од прворазредно значење. За неговото актуелизирање првин се ангажира печатот — регулаторот на општественото мислење. Непосредно преку пресата се раширил меѓу општественото мислење интересот за македонските илинденски настани, за херојската епика на македонскиот народ. Сето тоа придонесе да се создаде меѓу јавноста предуслов за посредно ангажирање во полза на македонските работи. Како резултат на тоа се појавиле „македонски комитети“ и „здруженија“, кои ја ширеле и ја пропагирале борбата на Македонците. Како повисока форма на тој хуманитарен ангажман претставувале митинзите, организирани во полза на Македонците, а потем и специјалните „помошни комитети“ или комисији, кои собирале и делеле помош на настраданите од востанието.

Бранот на симпатии и солидарност за македонската илинденска борба се раширил насекаде во Америка и Европа. Главните иницијатори на таа промакедонска акција и манифестација биле напредните кругови од либералната јавност, научните и културните дејци, лидерите на работничките и социјалистичките партии и организациите од хуманитарен карактер.

Во зависност од степенот на заинтересираноста по македонските работи различен бил и волуменот на промакедонската активност и манифестација во односните земји. Затоа и ние се задржуваме само на оние земји во Америка и Европа во кои одгласот имал поизразит облик. Имено, во нашава работа се осврнуваме на одгласот на Илинденското востание во Америка (САД) и во следниве европски земји: Велика Британија, Франција, Италија, Русија, како и во Швајцарија, Полска, Чешка и Бугарија.

ОДГЛАСОТ за македонските илинденски настани го преминал Океанот. Најмногу се раширил во Соединетите Американски Држави. Во полза на Македонците се заложил еден дел од општественото мислење. Според можностите била развиена разнострана пропагаторска промакедонска активност.

1.

Кон крајот на XIX и почетокот на XX век во САД се утврдил монополистичкиот капитализам и започнал да се шири агресивниот империализам. На надворешно-политички план политиката на САД била свртена кон утврдување на своите интереси и сфери на влијание на американскиот континент и на Пацификот. Затоа САД, во ова време, не преземале некаков ангажман на европскиот континент. Прочуената Монроова доктрина и принципот на „сјајна изолација“ се спроведувала во разгледување на европските прашања. Оттука произлегувал и не толку ангажираниот однос на американската дипломатија во однос на настаните во Македонија, ако од тоа се исклучи моментот околу грабнувањето на Мис Стон. Интересот на американската дипломатија се сведувал само на следење на востанието, кое нашло израз во дипломатската кореспонденција. Меѓутоа, меѓу извесни кругови на американската јавност започнало да се инсистира за поголем ангажман на Стејт Департаментот во македонските работи. Така, некои членови на Конгресот во поднесените интерпрелации инсистирале за замешување на владата за решавање на ситуацијата во „Болниот на Босфорот“ предизвикана од македонската криза. На тоа инсистирале и повеќе илјади Македонци во една петиција, која по востанието ја испратиле до Стејт Департаментот.¹⁾

2.

Наспроти неангажманот на американската администрација или на задржување само на релацијата на дипломатска заинтересираност, за работите во Македонија, впечатлив интерес пројавил дел од американската јавност.

Голем придонес за раширување на интересот за Македонија меѓу американската јавност дале американските протестански мисионери, кои уште во XIX век ја развивале својата мисија во македонската земја. Тие, по своето враќање во САД говореле и пишувале за положбата во Македонија.

Најголем удел во ширењето на македонската ослободителна борба имала мисионерката Мис Елена Стон, која, по своето ослободување од Македонија и по враќањето во САД, развила широка агитација за македонското ослободително дело. Таа станала ревносна заштит-

¹⁾ Slovenski Narod 5. VII. 1904, 2.

ничка на македонската револуционерна кауза. Низ Америка одржала ред предавања, митинзи и конференции, на кои ги изнела своите впечатоци од Македонија, со симпатии говорела за македонската ослободителна борба, за нејзините цели и задачи, за раководителите на Внатрешната Организација.

За зголемување на интересот кон Македонија придонеле и македонските емигранти кои, пред, во време и по Илинден, емигрирале во САД, Тие развиле широка активност за популаризација на македонското ослободително дело. Преку своите печатни органи, како и преку други публикации, тие му ја претставиле на Американецот вистинската слика за положбата на Македонците, за нивната борба за слобода. Повеќето од нив, согласно на повикот на Внатрешната Организација до Македонците во странство за враќање во татковината и за активирање во востаничките редови, се освале на тој повик и се вратиле во Македонија. Според едно соопштение, Македонците во Чикаго формирале еден доброволчки полк и се вратиле во Македонија.²⁾

3.

Голема улога во ширењето на вистината за македонските работи одиграл американскиот печат. Секојдневниот печат во време на Илинденското востание донесувал подробни извештаи и соопштенија за текот на настаните, за судрувањата на македонските востаници со турската војска. Големите уреди на печатот и агенциите имале во Македонија свои постојани или специјални кореспонденти и известувачи. Особено со голем интерес било следено пишувањето на познатите дописници: Мур од „Њујоршка Трибуна“ (The New York Tribune) и на Линч, дописник на повеќе американски официозии. Линч во време на востанието ја обиколувал Македонија и за состојбата испратил на своите весници повеќе автентични извештаи.³⁾

Печатот придонел мошне многу за да се запознае американскиот народ со вистинската состојба во Македонија во време на востанието. Опишаните сцени во печатот за борбите на Македонците, за страдањето на народот, придонеле еден дел од американската јавност да се заинтересира за ситуацијата во Македонија и да преземе иницијатива за конкретно организационо оформување на промакедонското движење.

4.

По примерот на некои европски метрополи и во САД биле формирани специјални „македонски комитети“, кои раководеле со македонофилското движење, Особено биле активни комитетите во поголемите северноамерикански градови. Така, во септември 1903 година македонски комитети биле основани во Њујорк и во Филаделфија. Во овие

²⁾ Obzor 12. IX. 1903.

³⁾ Странскиот печат за Илинденското востание. Скопје 1953, III.

комитети влегувале истакнати американски општествени и културни дејци. За да ја активираат својата дејност двата комитета испратиле заеднички Апел до американскиот народ, во кој ја истакнале борбата на Македонците и страдањата непосредно по востанието. Апелот носи наслов: „Крик од Македонија” (The Cry from Macedonia). Во него меѓу другото се вели:

„... Од болките и бедноста резултираше востанието во Македонија. Тоа беше крајност. Четириесет илјади Македонци беа принудени да избегаат во Бугарија. По извесно време во Македонија останаа бездомници. Нивните добици и посеви се уништени, гладот и студот беа смртоносни за нив. Секој од блиските роднини сакаше да помогне во состојбата, што надвлда во нивната несреќна земја. Во последните две години и повеќе активната агитација на македонските револуционери беше да се дигаат на востание, да се оддели македонскиот народ од обидот на турските власти да ја задушат револуцијата, да ги совладат четите. Од правата и нанесените неправди на Македонците ни се наметнува сега прашањето за помош на тие сродни човечки суштества и сродни христијани, на невините жени и деца, што умираат по стотици и ќе умираат по илјадници, повеќето болни, ако не се христијаните од Европа и христијаните од Америка, кои одат да ги спасат”.

Апелот од комитетот во Њујорк го потпишале:

Сет Лоу, Х. Ц. Поттер, бискупот Едуард С. Андреус, Ц. Ц. Криген, Хенри О. Двајт, Чарлс Х. Паркурст, Џон П. Петерс, Хајес Вард, Давид Ј. Буррели, Росс Стеаренсон, Морис К. Цесап, Роберт С. Макартур, Џон С. Кенеди, Гео В. Викерсам, Е. П. Веелер.

Од комитетот во Филадельфија апелот го потпишале:

О. В. Вигакер, А. Макеј—Смит, бискупот Пирус Д. Фосс, Флојд В. Томкинс, Чарлс Вуд, Кер Бојс Тупер, Мервин Ј. Екелс, Џејмс Грауфорд, Талкот Вилемс, Џон Ванејмекер, Џон Х. Конверсе, Луис Х. Реднер, Рудолф Блакенбург, Френк; Карсон⁴⁾.

Во ноември 1903 година македонски комитет бил формиран и во Бостон. Претседател на комитетот бил самиот градски гувернер. Комитетот презел акција за собирање помош за Македонците.

Интересот за Македонија толку пораснал во Америка, што и Панамериканската конференција на бискупите, што се одржала во октомври 1903 година во Вашингтон, се искажале за ситуацијата во Македонија. На конференцијата присуствувале делегати од САД, Источна Индија, Канада и од други американски подрачја. На конференцијата била донесена резолуција по македонското прашање. Во резолуцијата меѓу другото се вели:

„... Ние сакаме да помогнеме со јасна надеж дека моралното влијание на Владата од оваа голема Република ќе биде во можност да ги отфрли тешкотните при одобрувањето на такви реформи, што ќе бидат во можност да му ја дадат на македонскиот народ заштитата на правото против неправдата и ropството...”⁵⁾.

⁴⁾ С. Stephanove, The Bulgarians and Anglo-Saxondom, Bern 1919, 323—324, Х. Андонов-Полјански, И Новиот свет проговори, Разгледу П/5 (1955), 8—9; Х. Андонов-Полјански, За некои одгласи на Илинденското востание во САД, Македонија I/4 (1953), 5.

⁵⁾ С. Stephanove, Op. cit., 324—325.

Симпатизерите на македонската кауза во САД биле активни и надвор од Новиот свет. Така, на еден состанок на приврзаниците на идејата за пасификација на Балканот, што се одржал во Париз во октомври 1903 година, присуствувале и познати личности од САД. На тој состанок и делегатите од САД се заложиле за преземање на народно движење и акција во Парламентите, за да се преземе побрза интервенција на Силите во работите на Македонија.⁶⁾

5.

Дејноста на македонските комитети во САД придонесла да се развие помошна акција во полза на настраданите Македонци во време на Илинденското востание. За зголемување на помошната акција многу многу кореспонденти, кои верно ја оцртувале состојбата на Македонците и апелирале за помош.⁷⁾ Особена голема улога одиграл и американскиот „Црвен крст.“

Низ цела Америка македонските комитети организирале помошна акција во полза на Македонците. Како резултат на тоа биле собрани знатни парични средства, облека и медикаменти. Собраната помош, добиена од претставниците на македонските комитети, од протестанските мисионери и од претставниците на „Црвениот крст“, се испраќала во Македонија и таму се распределувала на настраданото од востанието население.

Во ресенската околица околу распределбата на помошта се грижел американскиот мисионер од Солун — Е. Б. Хаскел. Тој делел храна и облека по селата. Во Битола и Битолско со распределбата на помошта раководел Л. Бонд од американската мисија во Македонија. Во Битола била отворена и болница, во која работеле американските мисионери. Во истиот град било отворено складиште за храна, облека и санитарски материјал. За овој материјал биле потрошени, од американската помош, 2.422 англиски фунти стерлинзи.⁸⁾

Во декември 1903 година во Македонија пристигнала Мис Клара Бартон, претседателка на американскиот „Црвен крст“. Таа ги распределила собраните приноси. Помошта се делела во Битолско и Костурско.⁹⁾

Во исто време и во текот на 1904 година, низ Македонија крстареа повеќе американски државјани кои, како претставници на добротворните организации или самоиницијативно, делеле помош на настраданите во Македонија. Во едно соопштение се вели дека:

„По земјата шетаат многу странци, кои на бедното население му делат помош. Пред неколку дена во Битола биле некои Американци, меѓу кои се наоѓала и една жена и тие им делеле помош на бедните селани“¹⁰⁾.

⁶⁾ Narodna Obrana 27. X. 1903.

⁷⁾ Реформи 27. IX. 1903, 4.

⁸⁾ X. Андонов-Полјански, И Новиот свет., 9.

⁹⁾ Xp. Сиљанов, Освободителните борби на Македонија, Т. II, Софија 1943, 6.

¹⁰⁾ Edinost 13. XI. 1903.

Одгласот за македонската илинденска борба продолжил и во 1904 година и во натамошните години. Јавноста и натаму пројавувала интерес и симпатии за македонското ослободително дело. Кон тоа и натаму придонесувале американските кореспонденти и публицисти кои, по посетата на Македонија, ја ширеле вистината за Македонија. Не помала улога одиграле и овој пат македонските емигранти. Некои од нив се ангажирале и во печатната продукција. Би ја споменале акцијата на С. Шумков, кој во 1903 година и натаму го издавал весникот „Македонскиот грб“ (The Macedonian Herald), како и публикации за историјата на Македонија. Со тоа се придонесло и во Новиот свет да јакне вистината за македонската ослободителна кауза,

Во САД започнала да се шири и вистината за Внатрешната Македонска Организација. Со најголемо внимание и впечаток било примено пишувањето на њујоршкиот весник „Вечерна Пошта“ (The Evening Post), кој за ВМРО во 1905 г. пишувал:

„Надвор од Балканот се верува дека ВМРО е едно тајно здружение од полуполитички водачи на банди, едно обединување на револуционери. Таа не е ниту едното, ниту другото. Главата на Македонската организација не е ништо друго, туку таен избран сенат од народот на една забранета република. Во средината на Турција, во срцето на една управа, што се распаѓа, се јави една беспогрешна организација, која што всушност е исто така совршена, како што е таа на еден слободен народ, што сам се управува. Има македонска полиција, училишта и весници и македонска пошта — има сè, макар што турската влада прави најголеми усилби да ја уништи. . .”¹¹⁾

Таквото пишување послужило како еден аргумент повеќе за афирмацијата на македонското ослободително дело ширум Новиот свет.

II.

ОДГЛАСОТ на Илинденското востание најшироки размери имал во Велика Британија. Ослободителната борба на Македонците била дочекана со симпатии. Таа направи силен впечаток и го раздвижи општественото мислење. Како резултат на тоа либералната јавност, напредните кругови, општествените и културните дејци работничката класа развија во полза на македонското ослободително дело широка промакедонска активност.

1.

При крајот на XIX и во почетокот на XX век Велика Британија станала империјалистичка сила од прв ред. Во својата империјалистичка експанзија таа ја зголемувала тенденцијата за што поголемо колонијално проширување, за здобивање на нови сфери на влијание во овие делови на светот што ги сметаше за свои „животни интереси“. Во она

¹¹⁾ X. Андонов-Полјански, Op. cit., 8.

време Велика Британија постепено се ослободувала од својата „сјајна изолација“ во однос на европските и блискисточните прашања. Како и другите империјалистички држави и таа од своја страна се стремела да го прошири своето влијание во Турција, а со цел да парира на германското влијание на Блискиот Исток, за да ја обезбеди заднината на својата империјална сила во Индија и во другите колонијални подрачја.

Велика Британија честопати презентирала заинтересираност за подрачјата што се наоѓале во состав на Отоманската Империја. Биле правени и чести обиди на интервенција. Меѓутоа, тие интервенции не оделе толку далеку и не навлегувале во интегритетот на империјата на „Црвениот Султан.“ Такви интервенции Велика Британија правела и во Македонија, особено за време и по Илинденското востание, Теќот на Илинденското востание британската влада го следела со најголем интерес и внимание. Британските дипломатски претставници во Македонија добиле специјални инструкции востанието да го следат со најголемо внимание и до најситни подробности да ја известуваат владата. Моментот се сметал за сериозен. Но, британската влада работела за принципот на „рамнотежата“ и за зачувување на „хармонијата“ во европскиот концерт. Но, под притисок на општественото мислење Велика Британија била принудена во септември 1903 година да преземе извесни чекори. Кон крајот на септември истата година британската влада предложила на владите на Русија и на Австро-Унгарија, кои се сметале за „заинтересирани“ за работите во Македонија, поефикасни мерки за подобрување на положбата. Се предлагало да се назначи еден христијански гувернер, кој не е во врска со Балканскиот Полуостров или со силите, што го ставиле својот потпис на Берлинската спогодба или еден муслимански гувернер кој ќе биде потпомогнат од европски советници. Потаму се предлагало да се назначат европски офицери и подофицери за реорганизација на жандармеријата, како и други мерки за подобрување на положбата на населението настрадано од востанието.

Предлозите на британската влада за решавање на „македонската криза“, кои не навлегувале толку во султанскиот интегритет, послужиле како база за донесување на т.н. „Миршштегски реформи“ на 2 октомври 1903 година, од страна на Русија и Австро-Унгарија, во кои била прифатена третата алтернатива од британските предлози, со што и се потенцирал статус кво.¹²⁾

2.

Во британскиот Парламент Илинденското востание се следело со жив интерес. Во Долниот и во Горниот дом настаните во Македонија станале предмет на живи дискусии. Во она време на чело на британската влада стоеле конзервативците, кои воделе протурска политика. Затоа и во Парламентот таа политика ја критикувале либералните пратеници. Така, на едно заседание одржано на 10 август 1903 г. либералниот пра-

¹²⁾ X. Андонов-Полјански, Ситуацијата во Македонија по Илинденското востание и Миршштегските реформи, Годишен зборник 8 (1955), 24—25.

теѝник Брајс поднел интерпелација до Владата, изјаснувајќи се во полза на македонските револуционери. Одговорот на Владата, во кој бил заземен протурски став, предизвикал бура на негодување меѓу либералите, а и меѓу напредната јавност.

Повторно прашањето за Македонија се подигнало на заседанието на Долниот дом на 14 август 1903 г. Прв зел збор либералниот пратеник О'Конор, кој во својот говор зборувал за востанието во Македонија, односот на турската солдатеска и масакрот на македонскиот народ. Тој го додирнал прашањето за критичната состојба во Македонија и одговорноста на силите, а нарочно за одговорноста на британската влада. Тој истакнал дека:

„симпатиите на оваа земја се со угнетените, а не со угнетувачите”.

Тој го подвлекол сочувството на британската јавност со борбата на Македонците за слобода. О'Конор ги навел податоците за масакрот над македонското население и за анархијата во Македонија, за што била одговорна британската влада. На крајот тој рекол дека,

„народите на Европа јасно гледаат дека треба да се ослободи народот во Македонија”.

По О'Конор говорел Брајс, кој го поддржал и ја нагласил тешката положба во Македонија. Тој пледирал за поголема и енергична акција на силите,

„... за елиминирање на турското господство на овие територии, со давање на народот шанса под режимот на автономијата и слободата да стекне среќа и просперитет”¹³).

Слична дебата либералите повеле и во Горниот дом.

Дебатата во Парламентот имала силен одглас како во сама Британија, така и надвор од неа. Со големо одобрување во јавноста биле дочекани истапувањата на либералите. Тоа и било повод да се развие уште поголема агитација во полза на македонското ослободително дело.

3.

Британскиот печат одиграл голема улога во пропагирањето на македонското ослободително дело во Велика Британија. Особено напредниот печат со големи симпатии ја следел и пропагирал ослободителната борба на македонскиот народ.

Во текот на востанието поглавните весници и агенции на печатот испратиле во Македонија свои специјални кореспонденти. (тоа биле политички и воени кореспонденти) и известувачи, како и фоторепортери и уметнички цртачи. Со своите извештаи од Македонија особено се истакнале следниве дописници:

¹³) The Parliamentary Debates, London, Vol. CXXVI, 1903; Vol. CXXVII, 1903.

Џон Макдоналд, политички дописник на „Дејли Њус“ (Daily News); А. Г. Хелс, воен дописник на истиот весник и учесник во востанието, Џејмс Баучер, специјален дописник на „Тајмс“ (Times); А. Хамилтон, воен дописник на „Ројтер“ (Reuter), Р. Вион, дописник на „Дејли Мејл“ (Daily Mail), Х. Н. Брејлсфорд, известувач на „Манчестер Гардиан“ (Manchester Guardian) и други.

Според својата идеолошка припадност и според својот однос кон Отоманската империја, британските весници различно ги толкувале настаните во Македонија во текот на Илинденското востание. Но, главно, промакедонската нота се набљудува во огромниот број написи, што по повод на востанието биле објавени во британската преса. Во повеќето написи востанието во Македонија се карактеризира како „сеопшта револуција.“

Ситуацијата создадена со задушвањето на востанието наидува на широк публицитет во британскиот печат. Посебно биле нагласувани крвопролитијата, палежите и масакрите на турската војска над незащитеното население, Освен тоа, британските кореспонденти во своите извештаи од Македонија ја истакнувале и големата и насусна потреба од помош за настраданото население.¹⁴⁾

Апелите на дописниците од Македонија за помош наишле на одзив во британската јавност, особено меѓу либералните кругови. Тоа дало можност да се изнајдат начини за организационо оформување на промакедонската активност во Велика Британија.

4.

На чело на македонофилското движење во Велика Британија стоел „Балканскиот комитет“ (The Balkan Committee), којшто бил основан во 1903 година. Во овој комитет членувале истакнати британски општествени и културни дејци. Меѓу нив се наоѓале: Џејмс Брајс, Лорд Фицморис, Лорд Станмор, Херберт Гледстон, Сер Артур Еванс, Хенри Ноел Брејлсфорд, браќата Бакстон и други. Својот однос кон Македонија Комитетот го одредил во еден апел наречен „Нашата должност кон Македонија“ (Our Duty to Macedonia). Во овој документ изнесени се главните етапи во развитокот на македонското прашање и нагласена е неспособната положба во Македонија создадена со отоманската тиранија. Во него меѓу останатото се вели:

„... Тиранисуваните христијани во Македонија, што беа жестоко истребувани, имаа секогаш право да бараат од Велика Британија да се заземе на прво место за здобивање на нивната слобода, бидејќи порано таа го прими првото место во обновувањето на нивната сиромаштија. . .”¹⁵⁾

Членовите на Балканскиот комитет развиле широка активност за зголемување на интересот за Македонија ширум Велика Британија. Тие се активирале преку печатот и преку специјални публикации, за да го популаризираат македонското ослободително дело. Најголем ангаж-

¹⁴⁾ Х. Андонов-Полјански, Илинденски одгласи, Разгледи II/15 (1955), 3.

¹⁵⁾ Ibidem, 3.

ман Балканскиот комитет имал во организирањето на митинзи во полза на Македонија не само во Англија, туку и во Шкотска, Велс и Ирска. Низ цела Британија биле одржани повеќе од 200 митинзи и собранија. Општественото мислење во некои градови било толку силно заинтересирано за одржување на митинзи во полза на Македонија што тие започнале да се изведуваат и во самите општини, црквите и во другите јавни простории.

Таа заинтересираност на британското јавно мислење ја констатирале и француските дипломатски претставници во Британија. Така, францускиот пратеник во Лондон Пол Камбон во еден извештај од 6 септември 1903 година истакнува дека:

„... Тие работи (македонските) се предизвикуваат кај англиската јавност, која е сета во возбуда...”

Францускиот, пак, шарже д’афер М. Жовреј, во еден извештај од 23 септември 1903 година, соопштува дека британската влада не сметала сега да се солидаризира со општественото мислење, кое сега:

„... се истакнува во полза на Македонците”¹⁶).

Најсилен израз промакедонските манифестации во Велика Британија добиле на одржаните митинзи, собранијата и собирањето, во полза на Македонците. Тие собири етапно можеме да ги разделиме на: непосредно по востанието т.е. до крајот на 1903 година, потем во 1904, 1905 и натаму сè до 1908 година. Во овие периоди најсилен интензитет имале собирањето во 1903 година.

Во сите поголеми и помали британски градови и места биле одржувани собирањето, на кои дошла до израз солидарноста со борбата на Македонците. Главен организатор на овие собирањето бил Балканскиот комитет, а во него зеле учество скоро сите политички партии. На сите собирањето биле донесувани резолуции, во кои се изразуваале симпатии и солидарност со борбата на Македонците, се барало најефикасно решавање на кризата со интервенција на Силите и донесување на најприкладни реформи за решавање на македонското прашање. Скоро во сите резолуции се барало автономија за Македонија и назначување на европски гувернер под заштита на Големите сили. Во резолуциите била нагласувана одговорноста на Велика Британија за решавање на македонското прашање. Резолуциите биле испраќани до британската влада со инсистирање да преземе енергични мерки за решавање на македонската криза.

Највеличествен бил собирањето што се одржал на 17 август 1903 година во салата Џемс Хол во Лондон. Овој собир бил бројно посетет. На него присуствувале видни претставници на британскиот политички и културен живот. На собирањето говореле истакнати претставници од сите политички партии, црквените кругови и разни културни работници.

¹⁶) Documents Diplomatiques Français (1871—1914), 2-e ser. T. III, Paris 1931, 566.

На соборот била донесена резолуција во која се вели:

„1. Лошото владеење во Македонија и неуспешните обиди да се воведат реформи под турска контрола, бараат нужно да престане директното султаново управување во македонските провинции;

2. Обврските, што ги прими Велика Британија со Берлинскиот договор, бараат од неа да направи чекори за престанување на убиствата и грабежите, што сега продолжуваат во Македонија, и во таа смисла да влијае на останатите велесили во ползата на таа политика;

3. Имајќи ја во предвид престојната опасност од глад меѓу бездомните бегалци во Македонија, и за олеснувањето на нивниот повик за помош, да биде замолен Балканскиот комитет да го организира собирањето на средства, со што би се излегло во пресрет на големата потреба¹⁷⁾.

5.

Илинденското востание наиде на бележит одглас и меѓу британската работничка класа. Според можностите, британскиот пролетаријат развил изразита промакедонска активност. Во општите манифестации на британската јавност, во полза на македонската кауза, се приклучил и британскиот пролетаријат. Во овие акции пролетаријатот го издигнал својот глас на протест против жестокоста правена над македонскиот народ и го издигнал својот глас на симпатии за македонските борци. Освен тоа британскиот пролетаријат преземал и самостојни промакедонски акции. Тоа особено се карактеризира од средината на септември 1903 година, па сè натаму до 1904, 1905 и 1906 година.

Промакедонските манифестации на британската работничка класа добиле израз на средбите, собирањето и митинзите, организирани како од централните тела на Трејдјунионите, така и од општите професионални здруженија и сојузи, како и од одделни браншови здруженија.

Акцијата ја започнал конгресот на Трејдјунионите, кој се одржал во септември 1903 година, Констатирајќи ја сложеноста на работите во Македонија, настаната како резултат на востанието, конгресот донел посебна резолуција за македонските работи. Во оваа резолуција, меѓу другото, се вели:

„Овој конгрес го констатира фактот дека турската влада пак дозволува жестока. Го потсетува Секретарот на Негово Величество веднаш да направи такви чекори што треба да го спречат продолжувањето на насилствата¹⁸⁾.

Кон овој протест се придружиле бројните професионални работнички здруженија и браншови групи низ цела Велика Британија. Првин се јавиле докерите во Бристол. Тие во една резолуција од 16 септември 1903 г. протестираше против жестокоста и барале да се стави крај на ѕверствата во Македонија. Владата сериозно се предупредувала да ги разгледа настанатите прилики во Македонија. Ист глас на протест подигнале и јагленокопачите од Тидфил. Тие, во една резолуција од

¹⁷⁾ X. Андонов-Полјански, *Op. cit.*, 4.

¹⁸⁾ X. Андонов-Полјански, Британската работничка класа за Илинденското востание, Нова Македонија 29. XI. 1965, 6 (Додаток).

19 септември, ургирале до владата со другите сили да преземе потребни чекори за да се сопрат крвопролитијата и да се заштити народот во Македонија. Таков протест изразил и генералниот комитет на неделната училишна асоцијација за возрасни во Бирмингам, во која членувале 10.000 работни луѓе, со барање, во една резолуција од 28 септември, владата да има влијание за установување на мир во Македонија. Но, најсилно тој протест го изразиле работните луѓе од лондонското предградие Вуд Грин, со повик до владата и до големите сили да се обединат против свертвата и да се ослободи Македонија од турското владеење.

Особено силно темпо промакедонската акција на британската работничка класа зафатила во првата половина на 1904 година. И во ова време работничката класа по сите делови на Британија ги изразила своите симпатии за ослободителната борба на Македонците и својот протест против постоечката положба во Македонија. Ако во резолуциите од митинзите во 1903 година не наидуваме на уште издефиницирани становишта за решение на прашањето на Македонија, сега наидуваме на отворени и јасни барања за политичкото решение на македонското прашање.¹⁹⁾

6.

Одделна етапа во британското промакедонско движење претставува акцијата за собирање помош за настраданото македонско население во време на востанието.

Весниците започнале да печатат апели и отвориле потписка за помош на Македонците. Во еден апел објавен во либералниот весник „Дејли Њус“ се вели:

„Ужасите на пролетта не се ништо пред страшната иднина на зимата, што наближува. Пари се потребни — големи суми — и напоменуваме дека е време за херојско помагање. . . Во работилниците, црквите, проповедничките и публичните салони треба да собираме колку што можеме и така да изјавиме на целиот свет дека нашата одвратност од тиранијата и крвопролитијата се докажува со нашата готовност да правиме жртви. . .”²⁰⁾

Низ весниците биле отворени потписки на помогнувачите. Скоро секојдневно, од месец септември 1903 г. па натаму, во сите весници биле регистрирани спомогнувачите: хуманитарни организации, јавни институции, приватни лица. До месец октомври 1903 година во цела Британија биле собрани околу 25.000 фунти стерлинзи. Парите се испраќале на Балканскиот комитет.

Со собраните средства се решило да се екипира една помошна мисија и во самиот терен на Македонија да ја врши разделбата на помошта. За секретар на мисијата бил избран познатиот општествен и културен деец Х. Н. Брејлсфорд, а за секретар Т. Ф. Бакстон. Мисијата била наречена „Македонски помошен комитет“ (The Macedonian Relief Committee).

¹⁹⁾ Ibidem.

²⁰⁾ Х. Андонов-Полјански, Илинденски одгласи, 4.

Во почетокот на октомври 1903 година мисијата на чело со Х. Н. Брејлсфорд и Леди Брејлсфорд заминала за Македонија. Во мисијата влегувале уште Леди Елеонора Томсон и Мис Дарком. Во нивната помошна мисија во Македонија ги помагале британските конзуларни претставници и американските и француските мисионери. Мисијата останала во Македонија повеќе од шест месеци. Таа ја концентrirала својата дејност во најопустошените реони од востанието, особено во Битолскиот вилает. Според конзулските извештачи мисијата го поделила вилаетот, за подобра распределба, на седум области: Битола, Охрид, Лерин, Костур, Клисуре, Крушево и Кичево. Биле отворени складови во: Битола, каде била разделена помош на 3.400 души, Ресен на 10.700, Охрид — на 14.000, Лерин — на 3.800, и Костур — на 4.000. Мисијата делела помош во храна, покривки, алишта и санитарски материјали. Жито било купувано од житородните краишта и било разделувано на населението.²¹⁾

Значително внимание било обрнато на медицинската помош. Мисијата комплетираше три болници, и тоа во Охрид, Костур и Битола. Медицинска интервенција се вршела и надвор од болниците, а особено во оние села каде се појавувала дифтерија. Во Преспа биле прегледани сите села опфатени со епидемија и била извршена општа вакцинација.²²⁾

Во текот на шестмесечна помошна мисија британскиот „македонски помошен комитет“ потпомогнал во Македонија 57.000 души, во општ паричен износ од 22.203 фунти стерлинзи.

Помош се делела и од приватни лица, кои самоиницијативно доаѓале од Британија во Македонија. Така, ирскиот добротвор П. О’Махони основал во Софија сиротински дом, каде прибрал голем број македонски сирачиња. Голема дејност пројавила и мадам Кинг Луис, која го посетила Разлошко и Неврокопско и поделила 1.500 фунти стерлинзи.

Добротворната акција на британската помошна мисија, како и на одделните личности, успеала, и покрај пречките на турските власти, во знатна мера да помогне со најнеопходни прилози на настраданиот македонски народ во време на востанието.

7.

Бројните Британци, што ја посетиле Македонија во време и по востанието, по враќањето во својата земја ги публикувале своите впечатоци. Тие на разни начини ја толкувале положбата во Македонија и решавањето на македонското прашање.

Највпечатливо внимание востанието оставило на Х. Н. Брејлсфорд, кој во 1906 година ја издал својата книга „Македонија“ (Macedonia). Според него:

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Х. Андонов-Полјански, Санитарното дело во Македонија по Илинденското востание организирано од британскиот „Македонски помошен комитет“, „Нова Македонија“, 14. VII. 1953, 2.

„Востанието од 1903 година беше многу повеќе од едно активно војничко движење. Тоа беше една масовна демонстрација во која учествуваше сето селско население, мажите, жените, и децата. . . Првата изненада беше дека тоа население востана масово (en masse). Втората изненада, поизнедадна од првата, беше дека сите маки преку есента не предизвикаа никаква реакција против комитетот или против неговите водачи. Селаните останаа лојални спрема Организацијата, која ги беше потопила во таа беда“. И натаму: Во Охрид — бележи Брејлсфорд — јас сум слушал доста стари луѓе да изјавуваат дека ако комитетот издаде повелба за нова борба преку летото, тие нема да се поколебат да се потчинат на повелбата²³).

Слични констатации истакнале и останатите британски публицисти и други дејци, кои по востанието ја посетиле Македонија. Тие, со својата продукција, ја продолжиле и натаму акцијата во полза на Македонија. Сега и преку печатната продукција се зафатиле да ја шират вистината за Македонија и македонското ослободително дело.

III.

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ го разбранувало француското општествено мислење. Неговите поистакнати претставници, општествени и културни дејци, го подигнале својот глас во полза на Македонците. Притисокот на јавноста станал силен и влијателен. Француската влада била принудена да заземе поенергичен курс за македонските работи.

1.

При крајот на XIX и во почетокот на XX век Франција се наоѓаше во вториот империјалистички сојуз — „Двојниот сојуз“ — заедно со Русија. По однос на Отоманската империја и таа ги пројавуваше своите империјалистички интереси. И на неа Турција и послужила како отскочна штица за премин во Мала Азија, на Блискиот Исток, со сè поголемиот развиток на македонското ослободително движење, интересот на Франција постепено се зголемуваше.

Пред Илинденското востание мешањето во македонските работи Франција и го препушташе на Русија. За време на Илинденското востание таа пројавуваше сè поголем интерес за Македонија. Одејќи по стапките на Велика Британија, особено во периодот на „срдечната Антанта“, Франција дејствуваше во насоката што повеќе да парира и да го измести германското влијание. Проговорувајќи за постепена интервенција во Македонија, Франција го сметаше мешањето на силите за првостепенен фактор, што ќе ги смири „немирните македонски провинции“. За тоа мешање таа сердно се залагаше. Тоа се потврди и со одобрувањето на миршштегскиот реформен програм.

²³) H. N. Brailsford, Macedonia, London 1906, 158, 166.

Во францускиот Парламент настаните во Македонија во време на Илинденското востание станале предмет на живо разгледување. На низа заседанија во август и септември 1903 година, како и понатаму, до крајот на годината и во текот на 1904 година, биле разгледувани прашањата околу положбата во Македонија, француската политика за решавање на македонската криза, односот кон мирцштегските реформи, делбата на Македонија по сектори и обезбедување за Франција подобар дел од Македонија.

Во Парламентот честопати биле поднесувани интерпелации до Владата. Во нив се барало Владата да го изјасни својот став по работите во Македонија, да заземе поенергичен став за решавање на македонското прашање.

За праведното решавање на македонското прашање највеќе се заложувале социјалистичките пратеници. Меѓу нив се истакнале Жан Жорес и Франсе Д'Пресансе. На неколку заседанија на Парламентот, почнувајќи од август 1903 година, тие го поставувале прашањето за Македонија и инсистирале за неговото поволно решавање. На едно заседание на Парламентот од август 1903 година Франсе Д'Пресансе инсистирал поволно да се реши прашањето на Македонија, истакнувајќи дека „... се работи за добивање на најелементарни гаранции за сигурноста на животот, честа и сопственоста.“²⁴⁾

3.

Илинденското востание живо се коментирало во францускиот печат. Низа француски весници и агенции испратиле во Македонија во време на востанието свои специјални кореспонденти и известувачи. Со посебно внимание се следеле во Франција извештаите од Македонија на Пиер Гифард, редактор на „Матен“ (Matin).²⁵⁾

Сите француски весници на видно место, некои и на првите страници и редовно со уводници, го третирале Илинденското востание. Донесувале опширни извештаи за текот на востанието, за судрувањата помеѓу востаниците и турската војска и за тешката положба на народот.

Со срдечни симпатии борбата на Македонците била следена од социјалистичкиот печат. Најголемо внимание и посветувал на Македонија весникот „La Petit Republique“. Во овој весник соработувале крупните корифеи на француската социјалистичка мисла. Со големо внимание биле следени статиите на големиот социјалистички трибун Жан Жорес. Во една статија од 8 октомври 1903 година тој ги анализира ставките на манифестот, што италијанските социјалисти го донеле по повод на посетата што требало да ја направи рускиот цар на Рим. Тој обрнал внимание на руската царистичка политика. Жорес сметал дека:

²⁴⁾ X. Полјански, Илинденски одгласи. Илинденското востание и француското општествено мислење, Разгледи 29. VII. 1956, 1.

²⁵⁾ Странскиот печат за Илинденското востание, IV.

„тој манифест напoлно се согласува со чувствата на европската демократија. . .“ и додал дека „ . . . рускиот деспотизам е виновен за убивањето на Евреите во Кишињев и го остави на Турците правото да ги убиваат Ерменците и Македонците“²⁶⁾.

Знатно внимание на настаните во Македонија обрнувал и францускиот периодичен печат. Неделните и месечните списанија донесувале во текот на 1903 и 1904 година постојано статии, соопштенија и илустрации за ситуацијата во Македонија. Познатото списание „Lectures pour Tous“ во септември 1904 година донело цела серија впечатоци за положбата во Македонија во време и по востанието.²⁷⁾

Со статиите францускиот печат придонел уште повеќе да се зголеми интересот за македонското ослободително дело според општественото мислење. Под влијание на печатот промакедонското движење во Франција се зголемувало. Тоа почнало пред востанието, но добило уште поизразит облик во време и по востанието.

4.

Уште во почетокот на 1903 година познати француски општественици, како што биле Д’Етурнел, Кошен и Пресансе, предложиле дека единствено само преку јавните собири може да се прошири интересот за Македонија. За да ја придобијат јавноста кон прокламираниот потфат, тие упатиле апел. На овој апел се озвале видни личности од Парламентот, Академијата, познати корифеи на науката и културата. Меѓу нив се наоѓал познатиот француски писател Анатол Франс.

По иницијатива на споменатите дејци во Париз биле одржани митинзи на 15 февруари и на 17 март 1903 година. Овие митинзи биле бројно посетени. На нив говореле истакнати француски политичари и културни работници. На првиот митинг меѓу говорниците се наоѓале: Д’Етурнел, Кошен, Пресансе и Жан Жорес. Д’Етурнел, меѓу другото, рекол дека

„ . . . колку парични средства и да има Султанот, тој не може да го поткупи општественото мислење. Ако остане Европа и понатаму рамнодушна ќе биде и таа крива. Дваесттиот век не може да го трпи варварството на Турција, заедно со европската цивилизација. . .“. Кошен ги предупредил присатните на митингот на познатата Гледстонова мисла — „Што е полезно за Македонија, тоа е полезно и за Европа“.

Пресансе нагласил дека должност на Франција е да ја потсети Турција на 23 и 61 член од Берлинскиот договор. Најимпресивен впечаток оставил говорот на социјалистичкиот лидер Жан Жорес. Во својот говор тој истакнал дека македонското прашање не се решава затоа што за него нема можност, туку затоа што Европа нема морални сили. Жорес нагласил:

„Ние не сакаме религиозни и крстоносни војни, туку сакаме да ги заштитиме потчинетите од крвниците и крвниците од омразата и од одмаздата на нивните жртви“²⁸⁾

²⁶⁾ Славјанский Век (Виена) 28. X. 1903, 642.

²⁷⁾ Lectures pour Tous, Revue Universelle et Populaire Illustré, Paris, septembre 1904 (Странскиот печат, 169—171).

²⁸⁾ Slovenski Narod, 16. II. 1903, 3; X. Андонов-Полјански, Op. cit. 1.

На вториот митинг најимпресивен впечаток оставил со својот говор Анатол Франс. Тој ја истакнал ропската положба во која се наоѓале Македонците и Ерменците. Ги одбележал зверствата на турската војска над незаштитеното население. Тој рекол:

„Тие злочини се срам за Европа, таа треба нив да ги спречи. . . Човештвото ѝ го дава тоа во должност, а Берлинскиот договор ѝ дава на тоа право“. На крајот од својот говор А. Франс подвлекол: „Интересирајќи се за судбината на Македонците и на Ерменците, не затоа што се тие христијани, туку затоа што се луѓе, ние бараме како гаранција за нивниот спас и за зацврстување на општиот мир, потполно извршување на Берлинскиот договор во поглед на Македонија и на Ерменија“²⁹⁾.

Јавните собири за Македонија придонеле осетно да се зголеми промакедонското движење во Франција. Како израз на зголемениот интерес се дошло до потребата организационо да се оформи промакедонската дејност. Така, веднаш по првиот митинг, од 15 февруари 1903 година се формирал „Македонски комитет“ (Comité de la Macédoine). Главниот иницијатор за формирањето на овој комитет во едно писмо од 18. VI. 1903 година на следниов начин ја формулирал мислата за потребата од формирање на македонски комитет:

„По собранието, во полза на Македонија, во театарот Château d' Eau, неколку лица се воде со мислата дека ќе биде потребно да се продолжат усилбите започнати во Париз. Тие основаа еден комитет што ќе го дава своето содејство на заштитниците на тие угнетени населенија, било со посочување на документи, што ќе послужат за предавања, било со препорачување предавачи на сите народни групации, што се интересираат за тоа прашање.“³⁰⁾

Основачи на македонскиот комитет, покрај Бонзон, биле, меѓу другите, и познатите публицисти и јавни работници: Виктор Берар и Ж. Голис. Тие презеле голема активност за популаризација на македонското ослободително дело во француската јавност.

Интересот за Македонија особено се зголемил во време и непосредно по Илинденското востание. Со големи симпатии и солидарност се следела епиката на Македонците. Македонскиот комитет развил изразита активност за уште поголемо популаризирање на интересот за македонското ослободително дело. Нивната активност, потем на печатот и на другите дејци, придонеле во јавноста да се говори со голем интерес за ситуацијата во Македонија. Тоа го потврдуваат и современите. Така, во еден дипломатски извештај се вели дека

„манифестации се прават во Франција, на публичните собранија и во пресата во полза на Македонците. . .“³¹⁾.

Најголемата манифестација во полза на Македонците била изразена на меѓународниот македонски митинг, што се одржал на 25 октомври 1903 година во познатиот париски театар „Сара Бернар“. На овој митинг присуствувале видни претставници на политичкиот и

²⁹⁾ Anatole France, *Vers les temps Meilleurs*, Paris 1906, I; X. Андонов-Полјански, Анатол Франс за Македонија, *Современост* 9. (1966), 823—830.

³⁰⁾ Реформи, 20. VI. 1903, 1.

³¹⁾ Documents Diplomatiques, T. III, 207.

културниот живот не само од Франција, туку и од Велика Британија, Италија и САД. Во своите говори на митингот, тие ја нагласувале сериозноста на настаните во Македонија, и потребата од поефикасна контрола и поенергични мерки за реформирање на Македонија. Посебно се третираше донесувањето на мирцштегските реформи и резултатите од нив за подобрување на положбата во Македонија. За овие реформи биле изнесени и критички становишта. Така, Ф. Пресансе во својот говор, меѓу другото, рекол:

„Пред јавното фијаско на австро-руската реформна акција во Македонија, потребно е да се преземе прашањето од трите западни либерални држави Англија, Франција и Италија како незаинтересирани, во спротивност на Австро-Унгарија и Русија, за да наложат на Султанот единствени мерки кои, колку и скромни да се, би можеле да ја смират таа земја — назначување на генерален гувернер, одговорен само за Европа, независен од Султанот, а за остварување на ефикасна контрола, но не австро-руска“.

На неговиот говор се надоврзал Виктор Берар, кој рекол дека

„би било потребно трите западноевропски држави да го земат македонското прашање во свои раце“.

Сличен став зазел и Жан Жорес. Тој истакнал дека било потребен ист став на Англија, Франција и Италија по однос на Македонија. Тие требало, според Жорес, да ја покажат својата сила да ја спречат турската жестокост во Македонија и да се даде на таа несреќна земја она, без кое во неа не би можело да се живее — независен генерален гувернер и европска контрола.

Покрај француските претставници, на митингот говореле и странските делегати и тоа од САД, Британија и Италија. И тие ја подвлекле својата согласност за преземање на поефикасна и поенергична политика за смирување на ситуацијата во Македонија.

На крајот од митингот Д'Етурнел предложил резолуција, која била еднодушно прифатена од присутните на митингот.

Резолуцијата гласи:

„Во името на светската совест, што ги жигосува и не ќе престане да ги жигосува лошите дела на Султанот Абдул Хамид, меѓународниот митинг, свикан во театарот „Сара Бернар“ на 25 октомври 1903 година, ги заколнува големите сили да стават најпосле крај на колежите во Ерменија и во Македонија, преку назначување на одговорни управници за остварување на вистинска контрола“³²⁾.

Овој меѓународен митинг, говорите и резолуцијата, предизвикал големо внимание во Франција, а исто така и во другите земји. Тоа било и сигнал и низ внатрешноста во Франција да се изразуваат промакедонски манифестации. Така, во исто време како во Париз, митинг се одржал и во големиот индустриски центар Лион. На митингот била донесена резолуција во која се протестираше против колежите во Македонија и се повикувале Големите сили да воведат ред, да именуваат гувернер

³²⁾ Slovenski Narod, 27. X. 1903, 2; X. Андонов-Полјански, Илциденски одгласи, 2.

и да воведат успешна контрола. Резолуцијата била испратена до министерот за надворешни работи Делкасе.³³⁾

Промакедонската дејност во француската јавност не престанала. Во 1904 и 1905 година биле преземени значајни потфати во полза на Македонија. Низа француски општественици и културни дејци и понатаму се ангажирале во полза на Македонија и тоа не само во Франција. туку и надвор од неа. Така, Анатоол Франс во 1904—1906 година зел учество на низа меѓународни собири во полза на Македонија.³⁴⁾ Голема акција била преземена и во 1905 година, кога бил организиран еден значаен собир, во кој значајна улога одиграл Виктор Берар.³⁵⁾

Во Франција била преземена проширена акција за собирање парични и други средства за помош на настраданите Македонци во време на востанието. Низа весници откриле потписки за помош. Посебна акција презел Црвениот крст. Собраните средства се испраќале во Македонија. Таму тие се разделувале на народот од француските мисионери „Лазаристи“. Освен тоа голема помош била испраќана и во Бугарија, која се разделувала на македонските бегалци.

Во Франција, особено по востанието, биле објавени низа трудови, во кои се третираа ситуацијата во Македонија, политиката на Силите и текот на реформите. Во низа студии се третираше и македонското прашање и се изнајдувале модуси за неговото поволно решавање. Особено во тоа бил активен Виктор Берар, кој објавил низа трудови за Македонија.

Наведеното сведочи дека и во Франција сите општествени кругови со големо внимание, интерес и симпатии ја следеле борбата на Македонците, пред и во време на Илинденското востание, и придонеле мошне многу за популаризација на македонското ослободително дело меѓу француските народни маси. Токму од тоа и резултирал така евидентниот одглас за македонската илинденска борба.

IV.

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ предизвикало силен впечаток меѓу италијанското општествено мислење. Интересот за македонското ослободително движење бил проширен уште пред востанието. Во време на востанието и по него, одгласот добил поизразити форми. Ширум Италија се распространило движењето во полза на Македонците.

1.

Кон крајот на XIX и во почетокот на XX век Италија веќе била империјалистичка држава. Нејзината надворешна политика била ориентирана кон изнајдување на нови подрачја за империјалистичка експанзија.

³³⁾ Narodna Odbrana, 27. X. 1903, 2; Странскиот печат, 114—115.

³⁴⁾ X. Андонов-Полјански, Анатоол Франс за Македонија, 826—827.

³⁵⁾ Victor Bérard, Conférence sur la Macédoine faite le 15 Mars 1905, à „L'Ecole Russe des Sciences Sociales“, Paris.

Главните зони на нејзините империјалистички потфати се наоѓале во Африка, Блискиот исток и на Балканот. Стремејќи се да парира на австро-унгарското проширување на Балканот, Италија сè повеќе се стремела да обезбеди свое место и свое влијание на Балканскиот Полуостров. Покрај Истра и Далмација, нејзините центри за експанзија биле определени за обезбедување на позиции во Албанија, Црна Гора и Македонија.

Интересот на Италија кон Македонија, како централно подрачје во рамките на Отоманската Империја, бил знатно голем. Отпрвин се стремело да се обезбедат економските, а потоа политичките позиции. Видна улога во тоа имале италијанските конзуларни претставници во Македонија, кои се стремеле да го обезбедат италијанското влијание. Тие, од своја страна, со знатен интерес го следеле македонското ослободително движење и на него со подробности ја известувале својата влада.

За Илинденското востание италијанската влада пројавила изразит интерес. Со текот на востанието тој интерес сè повеќе пораснувал. Тргувајќи од своите позиции, италијанските дипломатски претставници во Цариград правеле кај Високата Порта чести демарши за смирување на ситуацијата во Македонија. Непосредно по востанието италијанската влада испратила нота до турската влада. Во нотата се барало на македонското население да му се обезбедат реформи.³⁶⁾ Во еден извештај се говори дека во нотата се инсистирало и за давање автономија на Македонија. Наедно се интерпретирала изјавата на италијанските званични кругови, дека Портата, при разрешување на прашањето за автономија на Македонија, можела да бара од Силите гаранции за сочувување на суверенитетот на Султанот. Во тој случај Италија можела да ја поткрепи Турција.³⁷⁾

Непосредно по востанието кога Русија и Австро-Унгарија со мирштенските реформи добиле, како „заинтересирани“, право да вршат контрола над турската администрација, и врз дел на администрацијата Италија и овој пат се стремела да ги обезбеди своите позиции. Покрај добивање сектор за реорганизација на турската жандармерија, Италија успеала да го добие командувањето над оваа жандармерија, преку назначувањето на италијанскиот генерал Де Џорџис. Во 1904—1908 година Италија и понатаму се стремела да ги обезбеди своите позиции во Македонија.

2.

Италијанскиот печат обрнал големо внимание на настаните во Македонија. Уште пред востанието, особено во 1902 и 1903 година, знатен интерес предизвикале статиите на познатиот новинар и публицист Вико Мантегаца. Тој долго време престојувал во Македонија. Од лице место известувал за ситуацијата во Македонија, за македонското осло-

³⁶⁾ Documenti Diplomatici Macedonia. Roma 1906.

³⁷⁾ Реформи, 10. VIII. 1903; Странскиот печат, 67.

бодително движење. Своите извештаи и впечатоци од Македонија тој ги објавувал во познатите весници: *La Nazione*, *Corriere della Serra* и други.

Текот на Илинденското востание со зголемен интерес го следеле сите италијански весници. Поголемите официозни имале свои постојани дописници и специјални известувачи во Македонија. Весниците на првите страници со големи подробности пишувале за востанието, судрувањата на востаниците со Турците, ослободувањето на Крушево и на други востанички упоришта.

Настаните во Македонија нашле голем простор и во страниците на социјалистичкиот официоз „Аванти“, во кој се инсистирало за правилно решавање на македонското прашање.

3.

Италијанскиот печат придонел за разраснување на вниманието и интересот на италијанското општествено мислење за македонските работи.

Уште пред Илинденското востание во Италија се создало силно промакедонско движење. Иницијативата за организационо оформување на ова движење најпрвин се појавила во Милано. Во овој град во февруари 1903 година бил формиран комитет наречен „За Ерменија и Македонија“ (*Pro Armenia e Macedonia*). Комитетот имал за задача да го шири интересот за Ерменците и Македонците, да организира собранија и митинзи и да води агитација и популаризација за ослободителните движења на овие народи. Претседател на овој комитет бил познатиот општествен деец Монета. Тој, во едно писмо до владата, во кое укажал за формирањето на овој комитет, истакнал дека

„Италија, која воскреснала неодамна во нов живот, не може да ги гледа рамнодушно ужасните турски насилби, што напомнуваат на жалостите и солзите од нејзиното сопствено довчерашно минато. Италија ќе ја предаде славата и високото историско значење на својата национална епопеја, ако не се осве на маченичките повици на народите кои го сакаат правото, да живеат спокојно во родната земја”³⁸⁾.

Комитетот „*Pro Armenia e Macedonia*” ја проширил активноста низ цела Италија. Под негово содејство, или самостојно, вакви комитети биле формирани ширум цела Италија, и тоа во Рим, Палермо, Неапол, Фиренца, Торино и во други градови. Насекаде комитетите организирале митинзи и собранија.

Во Рим, во текот на мај 1903 година, биле организирани два митинга. Првиот митинг се одржал на 7 мај во театарот „Адриано”. На него присуствувале видни личности на италијанскиот политички и културен живот како и гости од странство. Меѓу нив се наоѓал и Анатоли Франс. Претседател на митингот бил познатиот професор Серци. Со своите говори обрнал внимание ерменскиот револуционер Меликов,

³⁸⁾ Реформи, 15. V. 1903, 1.

кој рекол дека Македонците и Ерменците ги обрнале своите погледи кон Италија, барајќи милосрдност од земјата на човечноста и слободата. По него говорел социјалистот Касала, кој рекол дека против турските сверства треба да се организира пролетаријатот во Македонија и Ерменија. Знаменит говор одржал Анатоли Франс, кој се задржал на положбата на поробените народи во Отоманската империја и се заложил да се исполнат решенијата на Берлинскиот договор, нагласувајќи ја улогата на Силите и на јавното мислење при издејствување на нивното спроведување во дело. По овие говори проф. Серџи предложил резолуција, која била еднодушно примена. Во неа се барало од европската дипломатија да стави крај на несносните прилики во Турција.³⁹⁾

Вториот митинг се одржал на 24 мај, пак во театарот „Адриано“. И на овој митинг се инсистирало, како од говорниците така и во донесената резолуција, на потребата од исполнување на решенијата на Берлинскиот договор и токму на оние клаузули кои гарантирале ред и мир во Македонија. На митингот Анатоли Франс, меѓу другото, рекол дека:

„Само извршувањето на овој член, што осигурува мир во Ерменија и во Македонија, може да ја ослободи Европа од непрестајното неспокојство што ѝ го причинува она што веќе долго време се вика Источно прашање“⁴⁰⁾.

Слични митинзи се одржале и во другите градови на Италија. Илинденското востание повторно го разбранувало италијанското општествено мислење. Ширум цела Италија се проширило промакедонското движење. Комитетите „Pro Armenia e Macedonia“ ја зголемиле својата дејност. Само во Милано овој комитет имал 4.000 члена. Непосредно по востанието овој комитет испратил низ цела Италија проглас во кој се вели:

„Во Македонија се води надчовечка борба. На двете страни убиствата продолжуваат. Турците грмат со топови, Македонците одговараат со динамит. Долго христијаните во Македонија ќе бидат изложени на огинот и гневот на Турците, долго ќе ги ужасува оживеаниот турски фанатизам и Ерменците кои имаат иста судбина. Во името на поробеното човештво се формира во Милано прв италијански комитет за Ерменија и Македонија, кој брои 4.000 граѓани од сите политички партии. Комитетот ги изразува следниве желби: цивилизирана Европа нека бара турската влада да ги почитува човечките закони и меѓународните спогодби; автономната управа нека ги смири незадоволните елементи од разните народности и нека се запрат верските и племенските омрази, политиката на италијанската влада со успех нека се замеша во европскиот концерт“⁴¹⁾.

Прогласот на миланскиот комитет бил објавен во сите италијански весници и бил дочекан со симпатии од италијанската јавност. Во сите италијански средини се изразувала согласност со поставените барања за решение на кризата во Македонија. Освен тоа, и други организации преземале самостојни акции во полза на Македонците. Така,

³⁹⁾ Реформи, 15. V. 1903, 1; Београдске Новине, 16. V. 1903, 1; X. Андонов-Полјански, Анатоли Франс, 825.

⁴⁰⁾ X. Андонов-Полјански, Op. cit., 825—826.

⁴¹⁾ Slovenski Narod, 18. IX. 1903, 1—2.

Гарибалдинците од Венеција, во почетокот на август 1903 година, одржале во Венеција состанок и на него донеле резолуција за Македонија. Во неа се вели:

„Восхитени од јунаштвото на македонските браќа, кои силно се борат против тиранијата на една влада, која е негација на справедливоста и цивилизацијата, старите венецијански гарибалдинци, од името на сите италијански гарибалдинци, им испраќаат свој братски поздрав на македонските борци, изразувајќи желба цивилизирана Европа да го отфрли егоизмот што ја срамоти, да се замеша во нерамната јуначка борба и да установи во Македонија влада што ќе работи за мир, правда и прогрес“⁴²⁾.

Покрај ова, гарибалдинците, на чело со потомокот на Џузепе Гарибалди—Ричоти Гарибалди, готвеле одред на доброволци, за да притекнат во помош на македонските востаници.

Промакедонските одгласи во Италија продолжиле и понатаму во 1904 и 1905 година. Митинзите и собранијата се одржувале и во овој период. Така, на 12 јуни 1904 година во Палермо се одржал митинг за Македонците, на кој зеле учество највидните политичари скоро од цела Сицилија. Говорниците ја истакнувале нечовечката положба на македонското население. Се донела резолуција во која се повикувале Силите да ја исполнат својата должност.⁴³⁾

По востанието и во Италија започнала да се собира помош во полза на настраданите Македонци од востанието. Повеќето весници отвориле потписка за помош. Папата одделил од своите средства помош за настраданите. Собраните средства се испраќале во Македонија или во Бугарија за помагање на македонските бегалци.

По востанието, во Италија биле објавени низа студии и патетиски за Македонија. Автори биле италијанските новинари и публицисти кои, пред, во време и по востанието, ја посетиле Македонија. Во овие трудови тие ја опишале ситуацијата во Македонија и инсистирале за изнајдување на повољно решение за македонското прашање. Особено во тоа се истакнале Вико Мантегаца и Л. Вилари.

V.

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ наиде на големи симпатии и прочувствена солидарност меѓу рускиот народ. Меѓутоа, руската јавност не можела да развие поголема иницијатива во промакедонската активност, поради тоа што царскиот режим не дозволувал преземање на поголеми слободољубиви и хумани акции.

1.

При крајот на XIX и почетокот на XX век Русија се наоѓаше во особено тешка ситуација. На внатрешен план, таа беше бремена со внатрешни класни спротивности, со класна борба. На надворешен план таа беше предимно зафатена со проблемите на Далечниот исток, каде

⁴²⁾ Реформи, 16. VIII. 1903, 4; Slovenec, 27. VIII. 1903, 3.

⁴³⁾ Slovenski Narod, 14. VI. 1904, 2.

се простирале нејзините бројни империјалистички апетити. Поради ова царската руска влада поактивно не се ангажирала во решавањето на текуштите европски проблеми. Таков став таа пројавила и во решавањето на македонското ослободително движење. Познато е дека Русија многу одамна беше заинтересирана за решавањето на ова прашање, а исто така и за останатите балкански и блискоисточни проблеми. Но, поради далекуисточните прашања овој проблем го сметаше, во дадениот момент, за второстепенен. Затоа, по секоја цена работеше да се зачува постоечката положба, територијалното статус кво на Отоманската империја. Овој свој став руската царска влада го потенцирала и во примерот со Македонија. Така, во еден официјален документ на руската влада од она време, се вели дека руската влада неколку пати

„имала случај да го изрази своето становиште спрема македонското прашање, осудувајќи ги сите потфати на словенските народности кон насилствена промена на постоечката состојба на Балканскиот Полуостров, заштитена со меѓународни трактати.“⁴⁴⁾

Такво становиште царската влада на уште покатегоричен начин презентирала и во време на Илинденското востание. Имено, турскиот пратеник во Петроград ја известил Портата на 21 август 1903 година дека грофот Ламсдорф, министерот за надворешни работи, му рекол оти руската влада не ја променила својата балканска политика. Ламсдорф рекол:

„Ќ препорачувам на Високата Порта да примени најстроги мерки против востаниците, а при тоа да не се вознемирува невиното население. . .“⁴⁵⁾

Со понапред споменатата компонента било поврзан и односот на Русија за донесување на реформи за Македонија. Својата сила како „заинтересирана“, таа ја санкционирала со спогодбата од 1897 година заедно со Австро-Унгарија. Според оваа спогодба се потенцирал принципот за одржување на статус кво на Истокот, зачување на султановиот суверенитет и, во случај на потреба, силен дипломатски притисок за одржување на мирот. Ваквиот став сè подвлекол и во реформниот програм за Македонија од 8 февруари 1903 година, донесен во Виена од страна на министрите за надворешни работи на Русија и на Австро-Унгарија. Меѓутоа, и овие реформи, продукт на „заинтересираните“ сили, одаа на штета на македонското ослободително движење. Слично беше и со мирцштегските реформи, донесени на 2 октомври 1903 година, пак од Русија и Австро-Унгарија. Реформите не задираа во суверенитетот и интегритетот на Султанот и не ја подобрија положбата на македонскиот народ.⁴⁶⁾

По Мирцштег, Русија одново преземала иницијативи за реформи, но, согласно со прокламираниот став за статус кво, тие не придонеле за менување на состојбата во Македонија.

⁴⁴⁾ Реформы в Македонии (1903—1905). Дипломатическая переписка, СпБ. 1906, 2.

⁴⁵⁾ П. Дорев, Документи на турските државни архиви, П, София 1942, 191.

⁴⁶⁾ Х. Андонов-Полјански, Ситуацијата во Македонија, 18—19.

Официјалниот руски печат изразува кон илинденското востание резервирано становиште. Во главно ги пропагирал владините становишта — реакционерната надворешна политика на царската влада. Но, и покрај тоа, тогашниот руски официјален печат не можел да ги одмине македонските настани, за кои и покрај големата цензура, обрнувал внимание. Така, покрај агенциските извештаи за текот на востанието, весниците објавувале и специјални статии, со цел подобро да се објаснат револуционерните потфати на македонските поробени маси. Така, весникот „Московские ведомости“, во една статија од 16 август 1903 година, пишува дека востанието во Македонија ги опфатило сите македонски вилаети. Весникот понатаму ја подвлекува сериозноста на востанието, кое имало „неизмерна сила и енергија“. Весникот се заложува за преземање решителни чекори и мерки за ставање крај на турските сверства и насилби.⁴⁷⁾ Слично становиште имал и весникот „Новое Время“, кој пишувал за енергичните дејствија на македонските востаници. Овој весник, во една статија посветена на „Македонското востание“ од 28 август 1903 година, пишувал дека македонските востаници претставувале една армија од 25 илјади души, имале свој генерален штаб и испитани водачи.⁴⁸⁾ Во една друга статија од 10 септември 1903 година се пренесуваат револуционерните стремежи на македонските водачи кои барале автономија, а не присоединување кон други држави.⁴⁹⁾

Со голем интерес и особено внимание кон настаните во Македонија се однесувал рускиот напреден печат. Во низа пролетерски весници со симпатии се следела борбата на Македонците. Особено во тоа предничела „Искра“, органот на руските болшевици, уредуван од Владимир Илич Ленин. По прашањето за Македонија весникот му посветил доволно внимание. За единствен виновник за несносната состојба во Македонија, весникот ја окривува руската царска влада, која водела реакционерна политика на ова подрачје. Поконкретно прашањето за Македонија и становиштето на марксистите за настаните во неа, Ленинова „Искра“ го разгледува во статијата „Македонското прашање, Бугарија и руската влада“, објавена на 1 август 1903 година. Статијата ја напишал познатиот револуционер и пролетерски водач Димитар Благоев, тогаш член на руската социјал-демократска партија, роден во Македонија, и кој подоцна се нарекол дека е „славјанин од Македонија“. Во почетокот на статијата Димитар Благоев говори дека во моментот за македонското прашање се интересирале сите — и владите и парламентите и новинарите. По ова, тој накратко говори за историјата на македонското прашање и за тоа каков бил во одделни периоди односот на руската и бугарската влада. Според него, раѓањето на револуционерното движење во Македонија било проткаено со револуционерен дух и била забележителна внатрешната револуционерна дејност во

⁴⁷⁾ Московские Ведомости, 16. VIII. 1903.

⁴⁸⁾ Новое Время, 28. VIII. 1903.

⁴⁹⁾ Новое Время, 10. IX. 1903.

Македонија. Тој посебно ги одбележил завојувачките стремежи и махираниции на Фердинандова Бугарија кон Македонија.⁵⁰⁾

Слично становиште Д. Благоев заема и во втората статија под наслов: „Односот на руската влада кон Бугарија и кон македонското прашање“, објавена во „Искра“ на 15 септември 1903 година. Во оваа статија тој остро ја напаѓа руската политика и нејзиното влијание врз внатрешната и надворешната политика на Бугарија, кое имало одраз и по прашањето за Македонија. Благоев смета дека кнезот Фердинанд не се одушевил со никаква автономија на Македонија,

„тој на никаков начин неа не ја сака — вели Д. Благоев — бидејќи автономна Македонија во неговите очи претставува голема опасност за неговата династија и дури за неговото сопствено постоење“.

На ист начин Благоев ја критикува и руската политика кон Македонија. Тој вели дека руската царска влада не го поддржувала македонското востание, туку дала можност на Турција да го задуши. Таа со сите сили се противела на ослободувањето на Македонија, бидејќи, според Благоев, ослободувањето на Македонија би претставувало пораз на руската влада и на рускиот монархизам. Со давањето на Македонија полна автономија би се овозможил мирниот развиток на балканските држави, а тоа би било поттик за натамошниот развиток на Македонија. Токму во тоа лежела суштината во прашањето за Македонија и, спрема Благоев, само меѓународната социјал-демократија била способна да подигне глас на протест во нејзина полза.⁵¹⁾

3.

Рускиот печат придонел, иако во ограничени размери, да ја запознае руската јавност, рускиот народ воопшто, со револуционерните дејствија на Македонците во време на Илинденското востание. Тоа имало за последица да се зголеми интересот за Македонија и македонската ослободителна борба.

Голем придонес за разјаснување на вистината за Македонија во Русија имал Крсте Петков Мисирков и други македонски студенти, што студирале на руските универзитети. К. П. Мисирков голема активност развил на петроградскиот Универзитет, во македонското студентско другарство „Свети Климент“, каде во текот на 1903 година одржувал специјални предавања за Македонија, кои при крајот на годината ги издал во посебна студија, во неговото стојносно дело „За Македонците работи“.⁵²⁾

⁵⁰⁾ Македонскиот вoпpoc, Болгария и рускoе пpавителствo, Искpа III/45, 1. VIII. 1903.

⁵¹⁾ Oтнoшeния рускoгo пpавителствa и Болгaрии и македонскoмy вoпpocy, Искpа III/48, 15. IX. 1903.

⁵²⁾ Види — Блаже Ристовски, Крсте П. Мисирков, Скопје 1966 (Мисирков во 1903, 254—381); X. Андонов-Полјански, Активноста на К. Мисирков во „Македонското другарство“ во Петроград, Нова Македонија 26. XII. 1963, 4; Просветно дело IX/9—10 (1953), 50—54.

К. П. Мисирков учествувал и во запознавањето на рускиот народ со положбата во Македонија за време на Илинденското востание. За таа цел, по своето враќање од Македонија, во врска со ова прашање тој објавил низа статии во весникот „Новое Время“⁵³). Неговите статии одиграле значајна улога за веродостојно и автентично објаснување на рускиот човек за вистината на Македонија.

Покрај К. Мисирков, голема улога за ширење на вистината за Македонија одиграле и останатите македонски студенти во Русија, кои одржувале вечеринки и концерти во полза на Македонија, а и развиле агитација за испраќање доброволци во Македонија.

Пишувањето на рускиот печат и активноста на македонските студенти придонела сред рускиот народ да се изразуваат симпатии и солидарност со борбата на Македонците за слобода. Се барале начини да се помогне на поробените словенски браќа во Македонија. Најезгалтираните приврзеници на македонската слобода се пријавиле како доброволци и се присоединиле во редовите на македонските востаници. Меѓу нив имале новинари, студенти, ученици и други. Тие зеле учество во востанието, а особено во борбите на Пирин.

Изразувањето на сèголемата солидарност со борбата на Македонците придонела на чело на движењето, во полза на Македонците, да застане „Словенското благотворително општество“. Преку ова друштво се одвивале сите акции во Русија во полза на Македонија. Ова друштво организирало собранија и други форми на дејност за популаризација на македонското ослободително дело. Особено силна акција друштвото развило во врска со собирањето на парични и други средства за Македонија. Освен тоа, со оваа акција се зафатил и рускиот „Црвен крст“.

Помошта се собирала низ цела Русија и тоа во сите можни јавни установи и за време на јавните истапи (училишта, цркви и др.). Помошта се собирала од словенското Друштво и од Црвениот крст. Така, самото Друштво отпуштило од своите средства 10.000 рубли⁵⁴). Органот на Друштвото — „Известия“ отворил потписка за помош на Македонците. Во текот на 1903 година и во почетокот на 1904 година биле собрани 2.668 рубли и 89 копејки⁵⁵). Ваква помош собирало и словенското Друштво во Киев. Претседател на ова Друштво бил познатиот историчар и слаvist Т. Д. Флорински. Друштвото на име помош за Македонците отпуштило 1.000 рубли⁵⁶).

Помош била собирана и во лекови и во други прилози.

Во екот на промакедонските манифестации била презентирана иницијативата на големите руски писатели Лев Толстој и Максим Горки да издадат еден „Албум за Македонија и животот во неа“ на 1500 стра-

⁵³) X. Андонов-Полјански, Нови податоци за Крсте Мисирков, Вечер 20, 21. XII. 1963, 1,5.

⁵⁴) Slovenski Narod, 6. X. 1903, 2; Българска Сбирка, X/X, 604; Novi List, 7. X. 1903, 1.

⁵⁵) Известия 5, 6 (1903), 1, 1.

⁵⁶) Славянский Век, 76 (1903), 97.

ници. Со издавањето и продавањето на овој „Албум“ се сметало да се добие 20.000 рубли чист приход, кој би бил наменет за помош на Македонците. Но, до остварувањето на овој благороден потфат не дошло⁵⁷⁾. Сепак, оваа иницијатива на големите руски корифеи на перото претставува потфат од големо значење. Освен тоа, и нивната одушевност за македонската борба била голема. Да се потсетиме само на зборовите на Максим Горки, искажани подоцна:

„Давид беше малечок, но го обедини еврејското племе. И Македонија е малечка но таа ќе биде јатката на идната Балканска Федерација“⁵⁸⁾.

Собраните парични средства, медикаменти и други прилози што биле собрани низ цела Русија се испраќале во Македонија преку словенското Друштво, Црвениот крст или преку одделни лица. Овие лица помошта ја делеле на лице место во Македонија или меѓу македонските бегалци во Бугарија. Обично распределбата на помошта ја вршеле руските милосрдни сестри и други лица од рускиот Црвен крст. Така, во оваа распределба на помошта учествувала и сестрата на големиот руски писател Антон Чехов — Марија Чехова, која ги помагала македонските бегалци во пограничните реони на македонско-бугарската граница.

4.

И по Илинденското востание настаните во Македонија се следеле со жив интерес во Русија. Кон ова особено придонеле бројните публикации што биле објавени во текот на 1903, 1904, 1905 и 1906 година. Во нив се опишувала положбата во Македонија и се разработувало македонското ослободително движење.

Активноста на „Словенското благотворително општество“ во полза на Македонија продолжило и натаму. Биле одржавани чести собранија и на нив се разгледувала ситуацијата во Македонија и се инсистирало за поволно решавање на македонското прашање. Така, на едно собрание на балканскиот оддел при ова Друштво во Петроград, што се одржало на 12 април 1906 година, се разгледувало македонското прашање. Во еден современ извештај за ова собрание се вели:

„Собранието имаше за цел, главно, да го проучи односот на Друштвото спрема македонското прашање, кое најмногу ги возбудува балканските Словени. По таа точка лесно се постигна согласност, кога не се сметаше прашањето за специјално бугарско или бугарско-српско прашање, и се прими најпопуларниот, меѓу самите македонски Словени, лозунг за македонска автономија“ . . .⁵⁹⁾.

По Илинденското востание констатирани се контакти помеѓу руските болшевици и македонските револуционери. Интересно е да се споменат индициите што постојат за интересот на В. И. Ленин, уште

⁵⁷⁾ Slovenec, 23, III. 1903, 4; Бл. Ристовски, Прилог кон македонската литературна историја, Современост XIV/4 (1964), 392—399.

⁵⁸⁾ Бл. Ристовски, К. Мисирков, 502.

⁵⁹⁾ Македоно-Одрински Преглед, I/25 (1906), 400.

кога се наоѓал во Швајцарија, за македонското ослободително движење, за што сведочат и статиите, што биле објавени во врска со македонското прашање во „Искра“, а освен тоа интересна е тука улогата на Крсто Раковски кој, како претседател на балканската социјалистичка федерација основана во 1902 година, во која влегувала Македонија како одделна единка, ги координирал, по сè изгледа, контактите на болшевиците со македонските револуционери.

Од друга страна, тие врски помеѓу руските болшевици и македонските револуционери во 1905 година довеле до практични, позитивни консеквенци. Имено, по поразот на револуцијата, од 1905 година започнала да се спроведува Лениновата програма за подготовки на оружено востание. За таа цел биле формирани специјални „боеви технички групи“, кои се грижеле за наоружување и за префрлување на оружје од странство во Русија. Посебна грижа за прибирање на оружје и за запознавање со бојната техника на останатите револуционерни движења, во случајов и со македонското движење, водел В. И. Ленин. За ова конкретни податоци наоѓаме во спомените на Н. Е. Буренин.

Во 1905 година меѓу болшевиците постоел интерес за рачните бомби што ги изработувале македонските револуционери. За ова разбрал петроградскиот комитет на руската социјалдемократска партија и го испратил во Македонија хемичарот — специјалист Скосаревски. Пред да замине за Македонија тој боравел во Женева и во овој болшевички центар, каде се наоѓал В. И. Ленин, добил потребни адреси и инструкции. Во Македонија добил потребни образци и цртежи на бомбите, кои во Русија ги нарекле „македонки“. Овие врски продолжиле и натаму преку поврзувањето со инженерот Туфекчиев, кој ја снабдувал Внатрешната Организација со оружје и експлозиви.⁶⁰⁾

Горенаведеното илустрира само еден аспект од последиците на илинденските одгласи во Русија — изразената солидарност со македонското ослободително дело.

VI.

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ најде на одглас и во другите европски земји. Така, во скандинавските земји печатот одиграл голема улога за запознавање на јавноста со ослободителната борба на Македонците. Во Данска со внимание биле следени статиите на Франц де Јенсен, редактор на „National Tidende“ од Копенхаген. Во Белгија била развиена изразита промакедонска активност. Во Германија и Австро-Унгарија социјалдемократијата преку своите печатни органи ја популаризирала борбата на македонскиот народ. „Црвениот крст“ во овие земји како и во Романија, Грција и во други собрал парични средства и ги испратил во Македонија. Со посилен или послаб интензитет одгласот за македонската илинденска борба се ширел и низ останатите европски земји.

⁶⁰⁾ Н. Е. Буренин, Памятные годы, Ленинград 1961, 52—68, 192—193.

1.

Во Швајцарија уште пред Илинденското востание се одржувале собранија за Македонија. Швајцарскиот печат на видно место ја претставувал борбата на Македонците во текот на Илинденското востание.

Голема активност развило главното биро на „Црвениот крст“ во Женева, кој во време на востанието испратил до сите централни бира апел за помош на настраданите Македонци. И од свои фондови централното биро одделило средства како помош.

Голема активност во Швајцарија развиле македонските студентски емигрантски организации. Непосредно по востанието македонските емигранти во Женева издале проглас, во кој протестираше против турските грозотии и против безгрижието на Силите, кои го потпишале Берлинскиот договор, и ги повикале студентите од сите земји да се заземат во полза на Македонија⁶¹).

Слична акција во септември 1903 година презеле и балканските студенти во Женева кои, на едно општо собрание одржано на 22 септември, донеле резолуција во која се вели:

„Собранието енергично протестира против турските насилби. Го осудува исто така држењето на странските сили што го потпишаа Берлинскиот договор. Му се испраќа апел до европското општествено мислење, се повикува особено универзитетската младина, да го дигне својот глас и во овој судбоносен момент, и со моќно влијание, да придонесе македонското прашање поволно да се реши. Искрено им се заблагодарува на оние што со симпатии го следат македонското востание. Се восхитува од херојското држање и очајната борба на востаниците. Во оваа прилика солидарната балканска младина им напоменува на своите другари дека заедничка работа е неопходно потребна, а балканскиот сојуз е единствен што ќе може да ги заштити заедничките интереси на балканските народи“⁶²).

По Илинденското востание во Швајцарија биле објавени повеќе трудови за ситуацијата во Македонија и за македонското прашање. Со нив се придонело уште повеќе да се запознае швајцарската јавност со македонското ослободително дело.

2.

Полскиот народ и полската општественост со интерес, симпатии и сочувственост ја следела борбата на Македонците за слобода. Во Илинденското востание зеле учество како доброволци Полјаците — Јулиј Розентал и Ромуалд Пржевалски.

Јулиј Розентал бил син на Д-р Август Розентал, кој се преселил во Бугарија, каде син му завршил средно образование и се запишал на правниот факултет. Јулиј Розентал уште од младини се интересирал за борбата на Македонците и ги изразуval кон нив своите симпатии. Кога избувналo Илинденскoтo овостание Јулиј Розентал се приклучил кон велешката чета на Никола Дечев во која, уште со неколку борци, го чинел техничкиот одред-бомбаши. Во честите судрувања со Турците, Розентал

⁶¹) Единост, 24. VIII. 1903, 2.

⁶²) Obzor, 30. IX. 1903, 2.

се истакнал со својата несебична храброст. На 12 септември 1903 години кај село Луково (Кратовско) четата била опкружена од многуброен турски аскер, па во тешките борби загинал и Јулиј Розентал. Својата голема приврзаност кон македонското ослободително дело Јулиј Розентал ја покажувал и во својата поезија. Во својата лирика ја опеал борбата на Македонците (со повикот: „Борци, борци ни требаат, а не деца страшливи“), маките и страдањата на македонскиот народ⁶³).

Не помало значење има и учеството на Пољакот Ромуалд Пржевалски во Илинденското востание. Тој бил познат полски јавен работник. Бил дописник на разни руски списанија и весници. Познат е со своите статии за полското и македонското прашање. За да ја помогне борбата на Македонците и да го проучи нивното движење, се решава да земе учество во неа. Во првите денови на септември 1903 година Пржевалски се придружил на македонските востаници, дејствувајќи со една чета во серскиот револуционерен округ. Учествовал во неколку борби на востаниците со турскиот аскер и за тие судрувања успеал да испраќа извештаи до своите весници.

По повлекувањето од востаничката територија Пржевалски претгојувал во низа словенски земји и ја пропагирал борбата на Македонците. Така, за Македонците држел предавање и во својата родна Полска ц тоа во Краков, пред тамошниот „Словенски клуб“, при крајот на 1903 иодина. Еден современик за тоа пишува:

„Уште позанимлива може би беше седницата, на која г. Пржевалски, кој учествуваше во Македонија во борбите на востаниците против Турците, известуваше за приликите во таа крвава земја“.

Р. Пржевалски развил и широка публицистичка дејност, популаризирајќи го македонското ослободително дело. Особено забележителни се неговите „Македонски писма“, како и други интересни статии, кои се жива илустрација за развитокот на ослободителното движење во Македонија. Во една статија, третирајќи ја политиката на балканските држави кон Македонија, Пржевалски вели:

„Би се рекло дека природни сојузници мораат да бидат Бугарите и Србите, но тие во тоа време решаваа важно прашање: на кого каков дел од Македонија ќе му припадне во случај на отцепување на последната од Турција. . .“ Меѓутоа, според Пржевалски, „за Македонците, како за свои браќа, на крај, просто за луѓе, што се борат за правото дело, не сметаа за потребно да проговорат големите балкански политичари. . .“ Причината била во тоа, смета Пржевалски, што „кон Македонија покажуваа барања во тој или друг степен и Србите и Бугарите“.

И на крајот Пржевалски констатира дека

„Македонците разбраа дека нивната судбина не ги интересира Бугарите во толкава мера за да се фрлат заради нив во војна со Турција, па почнале забележително да се оддалечуваат од Бугарија и дури да мечтаат за формирање на сопствен литературен јазик“⁶⁴).

⁶³) Предсмъртни завети, Сб. Илинден 1903—1925, 75; X. Полјански, Моменти од македонско-полските врски во минатото, Нова Македонија 10. IX. 1957, 3.

⁶⁴) X. Андоновски (Полјански), Односот на Ромуалд Пржевалски спрема македонското национал-ослободително движење, Современост IV/4 (1954), 344—351.

Со сета своја активност за популаризација на македонското ослободително дело, Пржевалски остави голем впечаток сред полската и словенската јавност, разнесувајќи ја вистината за Македонците меѓу своите родни Полјаци.

3.

Во Чешка и Словачка Илинденското востание наишло меѓу масите на срдечни симпатии и солидарност. Печатот одиграл голема улога во ширењето на вистината за македонската борба. Освен тоа, уште во 1901 година познатиот учен Л. Нидерле својата студија „Македонското прашање” (Makedonská Otázka), обрнал внимание за македонското прашање.

Со избувнувањето на востанието и непосредно по него меѓу чешкиот и словачкиот народ се раширил бранот на топли симпатии кон Македонците. Веќе се појавиле и организации кои се активирале кон популаризација на македонското дело. Така, во Прага работел „Словенскиот клуб”. Овој клуб на 26 ноември 1903 година организирал македонска вечер на која говореле двајца чешки доброволци во Илинденското востание. Тие ги изнеле своите впечатоци од Македонија. Говореле за востанието, за Внатрешната Организација која, спрема нив, раководела со востанието, а и за македонските бегалци. По нив говореле и други, а на крајот се решило клубот да одржува и други собранија за Македонците и за нив да собира помош⁶⁵).

Овој клуб одржал митинг во почетокот на декември 1903 година. На овој митинг биле присутни преку 400 души. Митингот го отворил адвокатот Шрајнер кој рекол дека Чесите се должни, по своите словенски чувства, да преземат потпорна акција за Македонците. Тоа не треба да е, рекол тој, „политичка акција, и акт на хуманост, одреден да помогне на браќата на Балканот”⁶⁶).

На 16 декември 1903 година во Прага се одржала вечеринка за помош на македонските бегалци. На вечеринката говорел В. Клофаџ, пратеник на чешката работничка партија. Тој говорел за решавање на македонското прашање во полза на Словените. Тој ја обвинил Австрија, која од една страна работела за смирување на Балканот, а од друга за окупација на Стара Србија и Македонија. Тој говорел подробно за македонското прашање, за стремезот на Македонците за подобрување на својот живот, на своите народни начела⁶⁷).

Најголема манифестација за Македонците во Прага се одржала на 20 декември 1903 година. Прв говорел Др. Херолд кој рекол дека Чесите не можат да ги помогнат Македонците со физички средства. За таа цел треба да се повика Европа. Интересите на европскиот мир, рекол говорникот, зависат од барањето на Македонците за независност. По него говорел Прохаска, кој рекол дека е должност на словенска Прага да им помогне на поробените браќа и барал од Чесите во таа работа да застанат на чело на целото словенство. Доктор Баха ги нападнал парла-

⁶⁵) Славјанский Век, 71 (1903), 722—723.

⁶⁶) Београдске Новине, 12. XII. 1903, 1—2.

⁶⁷) Славјанский Век, 72 (1903), 756—757.

ментите и крунисаните глави и рекол дека она што станувало во Австрија и Русија станувало под влијание на Германија. Слично говорел и Клофач. Тој рекол дека Турција била левото крило на германската политика. Понатаму, тој се прашал, како Австрија може да преземе задача да прави ред во Македонија кога не е способна да го направи истиот во својата куќа.

На крајот од митингот била прифатена резолуција, во која се изразуvalo сочувство со Македонците и се повикувал чешкиот народ со пари и други прилози да ги помогне Македонците.

По митингот присутните демонстрирале по градот песјки „Хеј Словени“ и народни песни⁶⁸).

Промакедонските манифестации во Чешка продолжиле и во текот на 1904 година и натаму. За овие манифестации говори и Ватрослав Јагиќ во едно писмо од 31 декември 1903 година, истакнувајќи ги засилените одгласи во Чехија во полза на Македонците⁶⁹).

Во Чешка била развиена и голема помошна акција во полза на настраданите Македонци. Помошта се собирала на вечеринките, собранијата, преку печатот или преку продавање на специјални песнарки за Македонците. Собраните средства се испраќале во Македонија.

4.

Илинденското востание наиде во Бугарија на топол одглас. Избувнувањето на востанието било дочекано со симпатии и солидарност. Во изразите на одушевеноста највеќе истапувале македонските емигрантски организации и здруженија. Покрај нив, во таа одушевеност учествувале и напредните кругови. Така, социјалистите (тесни) на чело со Д. Благоев развиле голема активност, како преку својот орган „Работнически весник“, така и преку јавни истапи, за популаризација на македонското ослободително дело. Според еден податок и самиот Благоев имал желба да земе учество во востанието.

Симпатиите особено дошле до израз на организираниите митинзи. Такви, во време на востанието и по него, биле одржувани не само во Софија, туку и во другите бугарски градови. Така, особено бил грандиозен митингот што бил организиран на 13 август 1903 година во Софија. Во донесената резолуција на митингот се апелирало да се воведат ветерните реформи за Македонија и се изразува благодарност на општественото мислење во светот, кое се застапило во полза на Македонците⁷⁰).

По приливот на сè поголемиот број на македонски бегалци во Бугарија, била развиена голема акција за нивно сместување и помош. За таа цел била формирана специјална „Исполнителна комисија“, која ја координирала сета дејност околу т. н. „бегалско прашање“. Такви комисии биле формирани и во другите бугарски центри. Комисијата собирала средства како во сама Бугарија, така и од надвор. Тие се распре-

⁶⁸) Hrvatsko Pravo, 22. XII. 1903, 2; Slovenski Narod, 21. XII. 1903, 5.

⁶⁹) X. Андонов-Полјански, Ватрослав Јагиќ за Македонија и македонското национално прашање. Гласник 1/1 (1957), 177.

⁷⁰) Реформи, 16. VIII. 1903, 2; Obzor, 14. VIII. 1903, 2.

делувале на самите бегалци по одредените пунктови. До печетокоот на 1904 година биле разделени над 35.000 лева⁷¹⁾. Во распределбата на оваа помош имало низа интервенции од бугарската влада, која во својата агресивна политика кон Македонија се стремела и овде да ги замеша прстите. Така, на еден митинг, што бил организиран во Софија на 6 мај 1904 година, во донесената резолуција се протестираше против односот на бугарската влада кон бегалците и насилието на бугарските полициски власти да ги враќаат македонските бегалци принудно во Македонија⁷²⁾.

VII.

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ наиде на мошне топол одглас кај југословенските народи. Ослободителната борба на македонскиот народ била дочекана со изрази на симпатии и солидарност.

Нееднаквата положба на југословенските народи во време на Илинденското востание се одрази и на овој степен од нивните меѓусебни врски. Присутна беше, особено кај потчинетите југословенски народи (Словенија, Хрватска, Далмација, Босна и Херцеговина и Војводина), и компонентата на одушевеност со македонското ослободително дело, уште повеќе, и можноста преку изразување на промакедонската манифестација, да се изрази и желбата и стремежот за својата ослободителна кауза.

На чело на движењето во полза на македонското ослободително дело застаана напредните кругови од југословенската општественост, што се трудеа да го зголемат интересот, симпатиите и сочувството за Македонците сред југословенските народи.

1.

Во Словенија, одгласот за илинденските настани бил мошне разностран. Словенечкиот печат одиграл голема улога за популаризирање на ослободителната борба на Македонците.

Сите весници на видно место го третираше Илинденското востание. Донесувале подробности за текот на настаните, судрувањата, учеството на народот во востанието. Социјал-демократскиот весник „Delavec Rdeči Prapor“ во една статија пишува:

„...Револуцијата во Македонија нараснува очигледно. Турција апсолутно е неспособна да ја задуши. . . Во Европа се појавува очигледното прашање: дали не е единствено средство за мирот да се извојува македонската независност и слобода.“⁷³⁾

⁷¹⁾ X. Силјанов, Ослободителните борби, II, 6—7; Славјански Век, 76 (1904), 120—121.

⁷²⁾ Македонија, II (1904), 25.

⁷³⁾ Delavec-Rdeči Prapor, 21. VIII. 1903, 2.

За Илинденското востание низа статии објавил и словенечкиот периодичен печат. Во некои списаније биле објавени и осврти по македонското прашање. За Македонија пишувале и словенечките поети. Така, поетот Антон Ашкерс ја објавил песната: „Македонски востаник“ (Macedonski Vstaš), во која ја опеал храброста на Македонците⁷⁴).

За запознавање со вистинската положба на Македонците придонеле и македонските бегалци, кои во време на востанието и по него преминувале во Словенија, а некои од нив работеле при градбата на словенечките железници.

Сето тоа придонело меѓу Словенците да се прошири интересот и симпатиите за Македонците. Затоа и биле преземени одредени промакедонски акции. Така, најголемо внимание за Македонија се обрнало на заседанијата на „Рускиот кружок“ во Љубљана. Најповеќе во полза на Македонците се заложувала познатата словенофилка Терезина Јенкова. За да се запознае поверно со положбата во Македонија и со македонските бегалци во Бугарија, таа во средината на октомври ја посетила Бугарија и македонско-бугарската граница, каде ги посетила пунктотите со македонски бегалци. Своите впечатоци од патот ги бележела во својот „Дневник“. Тука се сретнала со видни македонски дејци и со командири на востанички одреди. Потесни врски имала со востаникот Владимир Каназирев, со кого подоцна развила преписка. Тој верно ја известувал за положбата во Македонија и потребата за помагање на македонските бегалци во Бугарија.

По враќањето во Љубљана Терезина Јенкова се зафатила со уште поголем жар да ја популаризира македонската ослободителна борба. По нејзина иницијатива на 29 ноември во Љубљана се одржало собрание за Македонија, на кое Јенкова поднела реферат за положбата во Македонија и инсистирала за помагање на македонските бегалци⁷⁵).

Собранието решило да се формира специјален „македонски комитет“, кој имал за задача да ја популаризира борбата на Македонците и да собира за нив помош. Комитетот се конституирал и за претседател бил избран Васо Петричич, а Терезина Јенкова за заменик секретар. Комитетот се обрнал до Владата во Виена за одобрување. Меѓутоа, австро-унгарската влада, тргнувајќи од свои интереси, поставила такви услови кои не можеле да бидат прифатени. Затоа комитетот се распуштил. Тој однос на виенската влада во Словенија бил дочекан со негодување и огорчување⁷⁶).

Наспроти забраната, прилози за Македонците се собирале по разни поводи, собранија, предавања, концерти, потписки во печатот и преку лично содејство на Терезина Јенкова. Собраните прилози се испраќале на организациите кои се занимале со помош на македонските бегалци. Некои прилози Терезина Јенкова ги испратила на Владимир Каназирев, за да ги подели на бегалците⁷⁷).

⁷⁴) Ljubljanski Zvon, XXIV (Januar 1904), 1—2.

⁷⁵) Slovenski Narod, 30. XI. 1903, 2 (Predavanje gospe dr. Jenkove).

⁷⁶) Slovenec, 13. II. 1904, 5 (Macedonski odbor v Ljubljani).

⁷⁷) Slovenec, 23. I. 3. II.; 11. II. 1904 (Za Makedonce); Slovenski Narod, 20. I. 1904, 3.

Словенечкиот печат, јавноста и Терезина Јенкова одиграле голема улога за проширување на одгласот на Илинденското востание меѓу Словенците. Тоа придонело да се развие широка промакедонска агитација, манифестација и солидарност.

2.

Печатот во Хрватска одиграл голема улога во ширењето на вистината за Македонија, за запознавање на хрватскиот народ со Илинденското востание. Сите весници на првите страници го коментирале текот на востанието. Весниците пишувале за заземање на Крушево, Клисуре и други територии од востаниците. Се пишувало и за причините на поразот на востанието, за страданијата на народот по востанието. Загрепски „Обзор“ на 29 август 1903 година пишувал: „... востаниците во Крушево тогаш поставија провизорна влада“⁷⁸). Достатен простор бил определен на политиката на Силите кон Македонија и реформите.

За настаните пишувал и хрватскиот периодичен печат. Биле објавувани и прилози за македонското прашање.

Преку печатот се запознавал хрватскиот народ со настаните во Македонија. Тоа придонело да се преземе акција во полза на Македонија. Први обиди направиле студентите на загрепското Свеучилиште. Меѓутоа, најширока акција повела организацијата „Хрватски Сокол“. Првин, објавила Апел до хрватскиот народ, во кој била подвлечена борбата на Македонците против турскиот насилник и се анализирала тешката положба на македонскиот народ. Се повикувал хрватскиот народ да им притекне на помош на Македонците, да изкажат сочувство и симпатии⁷⁹).

Со цел да го зголеми промакедонското движење, „Хрватски Сокол“ организирал на 5 март 1904 година собрание за Македонците. На ова собрание говореле истакнати дејци од хрватскиот политички и културен свет. На собранието бил изведен и уметнички програм и биле собрани прилози за Македонците⁸⁰).

Парични средства за настраданите во Македонија се собирале и преку потписка во печатот, потоа преку вечеринки и концерти. Со тоа симпатиите и солидарноста за Македонците пораснале ширум Хрватска.

3.

За популаризација на Илинденското востание голема улога во Србија одиграла српската социјал-демократска партија. Преку „Радничке Новине“ била пропагирана вистината за Македонија и се критикувал буржоаскиот печат и митинзите на буржоаските партии, кои ги

⁷⁸) Obzor, 29. VIII. 1903, 4.

⁷⁹) Obzor, 23. II. 1904, 3 (Pomoć Macedoncima).

⁸⁰) Obzor, 7. III.; 5. IV. 1904.

спроведувале интересите на господаречките кругови во нивната шовинистичка и аспираторска политика кон Македонија.

Голема пропагаторска дејност српските социјал-демократи развиле на митинзите, што ги организирале во текот на август 1903 година ширум Србија (Белград, Лесковац, Крагуевац), во полза на Македонците. Особено е од големо значење резолуцијата што била донесена на митингот во Белград на 24 август. Во неа се акцентирало гледиштето дека ослободувањето на македонскиот народ лежи предимно во револуцијата и дека автономијата на Македонија во врска со конфедерацијата на балканските држави е единствено решение⁸¹).

Со цел да се помогне на Македонците настрадани во востанието, во Србија била спроведена широка акција. Биле формирани неколку комисии. Најголема улога одиграла организацијата „Коло на Српските сестри“, каде се истакнала уметничката Надежда Петровиќ.

За засилување на симпатиите кон Македонците придонело гостувањето на театарската група на Војдан Чернодримски, со преставата „Македонска крвава свадба“, и зближувањето на балканската младина во 1904 година, при што се зазелo напреден став за македонското прашање, со инсистирање на револуцијата и автономијата како единствен спас за ослободување на Македонија.⁸²)

4.

Илинденското востание со симпатии и солидарност било дочекано и во другите југословенски земји (Војводина, Далмација, Црна Гора и Босна и Херцеговина). Насекаде печатот одиграл голема улога во ширењето на вистината за Македонија. Од овие земји биле испраќани и доброволци, кои зеле учество во востанието (Црна Гора). Во низа земји биле организирани помошни акции, на кои биле собрани големи средства за помош на македонските бегалци.

Илинденското востание наишло на срдечни симпатии и солидарност сред сите југословенски народи. Иако, повеќето од нив биле оневозможени за поголема акција, поради странскиот угнетувач, тие развиле манифестациона и помошна акција во полза на Македонците. Тоа бил потфат од крупно значење — чинел израз на братска заемност и солидарност.

* * *

ИЗЛОЖЕНОТО јасно сведочи со евидентниот одглас на Илинденското востание меѓу јавноста во земјите на Америка и Европа. Борбата на Македонците била дочекана со симпатии и солидарност.

Според специфичностите на секоја одделна земја различен бил и степенот на одгласот. Но, насекаде се забележува народната срдеч-

⁸¹) Радничке Новине, 26. VIII. 1903, 2 (Један значајан збор); Радник, 3. IX. 1903.

⁸²) Београдске Новине, 25. II. 1904, 3.

ност, прочувственост и симпатии со борбата и страдања на Македонците во текот на востанието.

Конвенционалното изразување на симпатиите прераснало во висока форма на организационо оформување на промакедонското движење, на промакедонската активност и манифестација. Тоа, биле комитетите и здруженијата, кои развиле голема активност како популаризаторска, така и помошна акција.

Бројните митинзи и собранија, на кои била изразувана срдечната солидарност со Македонците, претставуваат значаен момент во промакедонските агитации.

Во донесените резолуции била поздравувана борбата на Македонците, се барале најадекватни поволни модуси за решавање на македонското прашање.

Помошната акција во полза на настраданите во востанието претставувала акт на човечка и братска солидарност.

Одгласот имал за последица, преку печатната продукција, да се прошират и да се развијат познавањата за Македонија и македонското ослободително движење, кое во крајна линија, значело ново афирмирање на македонските работи во меѓународни размери.